

לבניינה של הלכה

הלכות פקו"נ-8- מלאכת חול הגוררת חילול

שבת מחמת פקו"נ

האם מותר לאדם להכניס עצמו למצב של סכנת נפשות מתוך כך יאלץ לחלל שבת?

חיילי גדוד הצנחנים 202 יצאו לחופשה לבתייהם ונתבקשו לחזור לבסיס בשבת. האם הם חייבים לקצר את זמן החופשה ולחזור לפני שבת? האם יש ענין להחמיר? יסוד שאלה זו תלוי בשאלה שבה פתחנו את השיעור.

תנו רבנן אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת במה דברים אמורים לדבר הרשות אבל לדבר מצוה שפיר דמי ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת דברי רבי רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו צריך ומצור לצידן אפילו בערב שבת מותר¹

מה הבעיה לצאת להפלגה לדבר הרשות בתוך שלושה ימים קודם לשבת?

רי"ף²: משום בטול מצות עונג שבת דכל ג' ימים הויא להו שינוי וסת משום נענוע הספינה... ולא יכלי למעבד עונג שבת ולאחר שלשת ימים הויא להו נייחא ובעי מיכלא ומקיימי מצות עונג שבת והיינו טעמא דלדבר מצוה שרי משום דפטירי ממצות עונג דאמר מר [סוכה כ"ה ע"א] העוסק במצוה פטור מן המצוה

¹ שבת יט ע"א

² רי"ף מסכת שבת דף ז עמוד ב

לדעת הרי"ף הטעם הוא משום ביטול עונג שבת- בשלושת הימים הראשונים להפלגה האדם חלש עד שמתרגל לנענועי הספינה ואם יפליג סמוך לשבת לא יתענג בשבת.

רז"ה³: מקום סכנה הוא וכל שלשה ימים קודם לשבת קמי שבתא מקרי ונראה כמתנה לדחות את השבת מפני שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש והוא הדין להפריש במדברות וכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל בו את השבת.

לדעת הרז"ה אסור לאדם להפליג סמוך לשבת כיון שמכניס עצמו למצב של אילוץ לחלל שבת ואם יפליג קודם הדבר אינו ניכר שמכניס עצמו למצב של חילול שבת.

השו"ע⁴ העתיק את שיטת הרי"ף בסעי' ב' :

"הא דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, הטעם משום עונג שבת, שכל שלשה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול; ודוקא למפליגים בימים המלוחים, אבל בנהרות אין שום צער למפליגים בהם, ולפיכך מותר להפליג בהם אפילו בערב שבת..."

אמנם יחד עם זאת בסעי' ד' העתיק את שיטת הרז"ה :

"היוצאים בשיירא במדבר, והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם, ג' ימים קודם שבת אסורים לצאת, וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ואם אחר כך יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, מותר, ואין כאן חילול..."

נראה שהשו"ע סבר ששתי השיטות מקובלות להלכה.

נמשיך ללמוד את דברי השו"ע בסעי' ד' :

"והעולה לארץ ישראל, אם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא, יכול לפרוש; ופוסק עמהם לשבות, ואם אחר שיהיו

³ המאור הקטן מסכת שבת דף ז עמוד א

⁴ שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמח

במדבר לא ירצו לשבות עמו, יכול ללכת עמהם חוץ לתחום, מפני פיקוח נפש..."

רואים מתוך דברי השו"ע שמדובר באיסור דרבנן שהרי במקום מצוה מותר לצאת אפילו בערב שבת למרות שיצטרך בהמשך לחלל שבת. אמנם צריך להתנות עמהם לשבות בשבת ואז אם בכל זאת ימשיכו ללכת בשבת מותר לו להמשיך עמהם משום פקוח נפש. אך אם מראש אומרים שלא ישבתו בשבת- אסור לצאת עמהם אפילו לדבר מצוה⁵.

יש חולקים על השו"ע ופסקו שיש היתר ללכת בשיירה רק באופן שאין חלול שבת ודאי- "דהיכא דאיכא חילול שבת בודאי ... מפני הסכנה אפילו הרז"ה בכגון האי לא קאמר אלא מסתברא דכולהו אפין שוין להחמיר"⁶. המ"ב בבה"ל כתב שאע"פ שאין אנו מחמירים כדבריהם יש לחוש להם לענין זה שאסור לצאת לדרך אם אינם מסכימים לעצור בשבת.

לענייננו- לפי שיטת השו"ע מותר לבני הגדוד לצאת לחופשה אע"פ שודאי יצטרכו לחלל שבת בעת החזרה לבסיס, כיון שאם יחזרו לפני שבת, הם ובתייהם יתבטלו מעונג שבת וחוזרים לדבר מצווה שיש בה פקו"נ. ועוד שאינם עושים מעשה בקום ועשה בע"ש לגרום חלול שבת. בדומה לזה מותר לרופאים ואחיות לשבות בביתם בכניסת השבת משום עונג שבת. זאת למרות שיש להם משמרת במהלך השבת ויצטרכו לחלל שבת כדי להגיע לבית החולים⁷.

אמנם האגרות משה⁸ אסר לרופא לשהות בביתו בתחילת השבת כשיצטרך להגיע במהלך השבת לבית החולים. לשיטתו אפילו אם

⁵ באור הלכה או"ח רמח"ד 'ופוסק עמהם לשבות'

⁶ שו"ת מהר"י בן לב חלק ב סימן נג וכ"כ הרדב"ז [ד,עז] והובאו דבריהם במג"א בס"ק יד כאן להלכה. הבאור הלכה התייחס לדבריהם כסמך להחמיר אך פסק כדעת השו"ע.

⁷ כ"כ הגרש"ז אורבך בשש"כ פרק מ הערה עא

⁸ שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קלא "מכל מקום כשיודע הרופא מזה ערב שבת מחוייב הרופא להשאיר ללון באיזה בית הסמוך לבית החולים שודאי אפשר להשיג מקום ללון ואף אם יצטרך לשלם דמי שכירות בעד הלינה אין להתיר לו לבא לביתו שיביאנו זה לחלל שבת למחר ליסע לבית

הרופא נמצא סמוך לבית החולים יש להשתדל לכתחילה לעבוד בימי החול⁹ בחוץ לארץ ובודאי רופאים גוים אחרים ירצו להחליף איתו משמרת ביום א'. אך למעשה קיימא לן להקל כדעת השו"ע.

האם יש ענין לבני הגדוד להחמיר ולחזור ביום שישי?

נראה שכיון שדבר זה גורם צער רב לחייל ובני ומשפחתו וממילא נחשב בשל כך כיוצא לדבר מצוה ולכן הנכון הוא להקל בדין זה. (אמנם נראה שהבאור הלכה¹⁰ הנ"ל נוטה להחמיר בדין גרימת חילול שבת ביוצא לדבר מצוה)

בעבר, בוגר הישיבה המשמש כחבלן משטרה שאל אם יכול לנסוע ביום שישי להתפלל ערבית של שבת במניין ולחזור למשמרת בשבת והגר"א נבנצל השיב לי שלא כדאי להתיר חילול שבת לצורך תפילה במניין.

שאלה זו נוגעת גם לדין ברית דחוייה לתינוק ביום חמישי. במקרה זה היום השלישי למילה חל בשבת ועשוי להיגרם מצב של חילול שבת כתוצאה מחשש של פקו"נ לתינוק. נחלקו הפוסקים אם מותר למול ביום חמישי או שיש לדחות ליום ראשון המ"ב¹¹ פסק כשיטת המג"א¹² ועוד שהתירו למול בחמישי, כיון שמדובר בחשש רחוק בלבד.

החולים. ואף אם אין מקום סביבות בית החולים ללון שם הרי יכול ללון בבית החולים גופיה ואף שלא יהיה לו שם יין לקדוש וסעודה חשובה לכבוד השבת נמי היה צריך להשאר שם דמצות סעודת שבת וקדוש לא תדחה איסור מלאכה דשבת."

⁹ שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קלא
 "אף אם היה סמוך לשם אסור לו לעבוד שם בשבת ויו"ט וצריך הוא להשתדל שיעבוד ביום אחר תחת יום השבת"

¹⁰ באור הלכה או"ח רמח"ד 'ופוסק עמהם לשבות'

¹¹ או"ח שלא, ס"ק לד

¹² או"ח שלא, ט

סוף דבר: עשיית מלאכה בימי החול שגוררת בעקבותיה חילול שבת מחמת פקו"נ אסורה מדרבנן ולצורך מצווה השו"ע התיר. אמנם יש בזה מחלוקת הפוסקים ויש מקום לשיקול דעת של הפוסק.